

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec

FELJTON **Dunav**

FOTO: JOVAN ERKOVIC

podlistak nedeljnika

VREME

Pogled s Golubačke tvrđave

VREME >> 15/04/2011

Dunavske tvrđave u Srbiji

O Dunavu se može govoriti na različite načine – u geografskom, političkom, ekonomskom, saobraćajnom, privrednom, istorijskom, ekološkom, ali i u kulturnom smislu. “Vreme” će serijom tekstova u nekoliko nastavaka pokušati da načini svojevrsno kulturno mapiranje Dunava na njegovom toku kroz Srbiju i ukazati na kulturno-istorijske slojeve koji su se u poslednjih osam i po hiljada godina taložili na njegovim obalama. Nadamo se da će ovi tekstovi pomoći boljem razumevanju kako bogate kulturne tradicije čiji smo baštinici tako i našeg današnjeg mesta na kulturnoj mapi Evrope. U drugom delu feljtona govorimo o tvrđavama na Dunavu, koje spadaju u kulturno-istorijske spomenike prve vrste i svedoče o burnoj prošlosti ovdašnjeg Podunavlja

U Srbiji na Dunavu postoji sedam tvrđava. Idući nizvodno, od Bačke ka Đerdapu, nižu se tvrđava Bač, Petrovaradinska tvrđava, Beogradska tvrđava, Smederevska tvrđava, tvrđava Golubac, Ram kod Velikog Gradišta i Fetislam kod Kladova. Zidane su na strateški važnim, istaknutim i nedostupnim mestima, njihova

prvobitna namena je bila odbrambena – da obezbeđuju plovni put i čuvaju granicu između imperija koja je vekovima išla duž Dunava. Kada je Dunav izgubio status granične reke, i ove tvrđave su vremenom gubile svoju prvobitnu namenu i važnosti. One su danas kulturno-istorijski spomenici, dunavski ukrasi i turističke atrakcije.

Projekat “Tvrđave na Dunavu”

Projekat “Tvrđave na Dunavu” koji je nedavno pokrenulo Ministarstvo kulture Republike Srbije, deo je regionalnog programa Uneska *Kulturno nasleđe – most ka zajedničkoj budućnosti*, pokrenutog s ciljem jačanja regionalne saradnje u oblasti zaštite i promocije kulturnog nasleđa u Jugoistočnoj Evropi.

U ovom Uneskovom programu Republika Srbija učestvuje od 2004. godine, zajedno sa sedam zemalja regiona – Albanijom, Bosnom i Hercegovinom, Bugarskom, Crnom Gorom, Hrvatskom, Makedonijom i Rumunijom. Cilj projekta “Tvrđave na Dunavu” jeste *razvoj puta kulture* koji bi trebalo da poveže u jednu celinu lokalne zajednice – Bač, Novi Sad, Beograd, Smederevo, Golubac, Veliko Gradište i Kladovo – sredine koje baštine reprezentativne tvrđave i utvrđene gradove na Dunavu, i tako pomogne da ovaj značajni potencijal bude stavljen u funkciju razvoja lokalnih sredina. U projekat su uključeni predstavnici lokalnih samouprava, lokalnih zavoda za zaštitu spomenika i druge ustanove kulture, turistički i privredni sektor. U Ministarstvu kulture Srbije ističu da je namera ovog projekta da podstakne stvaranje takvog društvenog i ekonomskog okruženja na lokalnom nivou koje je u stanju da razume specifičnosti kulturnog nasleđa kao resursa, ali i da doprinese promenama u načinu njegovog korišćenja i održivom razvoju kulturnog nasleđa kao resursa, sa ciljem podizanja svesti o tim pitanjima. Ovaj pilot-projekat je započeo ovog januara, a završiće se prve nedelje juna u Smederevu potpisivanjem povelje o saradnji nekoliko ministarstava, čime bi projekat “Tvrđave na Dunavu” dobio status nacionalnog projekta.

Bač

Bačka tvrđava je najznačajnije i najbolje očuvano srednjovekovno utvrđenje u Vojvodini. Po njemu je Bačka dobila ime. Tvrđava se nalazi na uzvišici jednog ostrvca smeštenog između reke Mostonge i jednog od njenih rukavaca, na 62. kilometru od Novog Sada.

Kad su krajem IX veka Ugari zauzeli Panonsku niziju, zauzeli su i Bač u kome se nalazila zemljana avarska tvrđava. Ugari su u Beču smestili sedište nadbiskupije, a mesto je bilo omiljeno i za zabavu i rado su ga posećivali vlastela i mnogi evropski vladari. Sredinom XII veka Bač je bio toliko poznat da ga je arapski geograf Idrizi upisao na Roževovu mapu sveta, uz opis da se u njemu nalaze “pijace, trgovačke radnje, zanatlije i grčki naučnici”, da je, pored Kovina, veliki izvozni i veoma naseljen grad sa najviše građevina “u kome se živi u izobilju na najvećim seoskim posedima”. Početak formiranja lika tvrđave kakav je sačuvan do danas datuje se između 1338. i 1342, kad je ugarski kralj Karlo Anžubinski ojačao južne granice države kako bi umanjio opasnost od cara Dušana, da bi gradnju Bača dovršio Peter II Varadi, humanista, naučnik i ljubitelj umetnosti, između 1495. i 1501. U tvrđavu se ulazilo preko mosta, kroz ulaznu kulu sa kapijom. Bedemi, visoki 12 metara sa streljačkim stazama na vrhu, povezivali su pet kula i ograđivali trapezoidnu površinu od 8700 kvadratnih metara. Unutar bedema nalazili su se zamak, takođe utvrđen i okružen vodom, rezidencijalna i druge palate, bunar, cisterna, žitne jame i različiti ekonomski objekti. Sve je građeno od cigle. Posebnu pažnju su privlačile kružna kula sa balkonima na kamenim konzolama, zatim kula sa gotičkom kapelom na spratu, i naravno, donžon-kula pravilne kvadratne osnove, slobodno postavljena. Ona je jedna od najlepših poznosrednjovekovnih donžona u ovom delu Evrope. U jednom od pisama, bački nadbiskup s početka XV veka zapisao je o Baču: “Možemo da uživamo u najčistijoj dunavskoj vodi, a da je Narcis živ, mogao bi da se ogleda u vodi i da uživa!”

FOTO: JOVAN ERAKOVIĆ

U turske ruke Bač je prvi put pao nakon bitke na Mohaču 1526. godine. Samozvani car Jovan Nenad ga je nakratko povratio naredne godine, da bi ga Turci ponovo zaposeli 1529. i ostali u njemu sledećih vek i po. U svojim putopisima Bačku tvrđavu je opisao i Evlija Čelebija, govoreći da je to “divna tvrđava na jednom jezeru koje dobiva vodu iz Dunava”. Grad nije mnogo stradao tokom oslobođenja od Turaka 1686. godine, ali kasnije nije ni obnavljan, tako da je vremenom ruiniran.

Tvrđava Bač je proglašena za spomenik kulture 1948. godine, čime je zaustavljeno njeno dalje propadanje i započet proces obnove. Međutim, sredinom šezdesetih godina prošlog veka prokopani su kanali i celina je ostala bez vodenih rovova, tvrđava bez vodenog ogledala, a ulica u predgrađu više nije povezivala tvrđavu i Bač. U planu je ispravljanje te greške. Iako svi radovi na rekonstrukciji Tvrđave nisu završeni, ona je poslednjih godina dostupna posetiocima; u njoj se održavaju Dani evropske baštine, izložbe i koncerti folklor.

Petrovaradinska tvrđava

UNovom Sadu, na petrovaradinskoj steni iznad leve obale Dunava, nalazi se Petrovaradinska tvrđava, jedna od najočuvanijih tvrđava u Evropi i remek-delo barokne vojne arhitekture. Danas je ona svetski poznata građevina zahvaljujući pre svega Egzitu, jednom od najznačajnijih evropskih muzičkih festivala, koji se ovde održava od 2001. godine.

Na mestu današnje Petrovaradinske tvrđave postojalo je ljudsko stanište još u paleolitu, a prvo utvrđeno naselje potiče iz mlađeg bronzanog doba, iz vremena tzv. Vučedolske kulture. Zna se da su ovde zatim boravili Kelti, koje su smenili Rimljani i sagradili tvrđavu pod imenom Kuzum. Nju su potom u V veku razorili Huni, da bi kasnije Vizantinci na istom mestu izgradili svoje utvrđenje – Petrikon. Prva naznaka današnjeg

Petrovaradina potiče iz 1235. godine, kada je ugarski kralj Bela IV dozvolio katoličkim monasima iz reda cistercita, Francuzima, da na ostacima Kuzuma podignu opatiju Belakut. U vreme najezde Tatara, monasi su Belakut zaštitili utvrđenjem. Pre sedam godina, tokom rekonstrukcije komunalne infrastrukture, pronađeni su ostaci naselja i crkve iz tog perioda.

Zidanje novog utvrđenja inicirano je približavanjem Turaka krajem XV veka: Ugarska je u Petrovaradinskoj tvrđavi videla dobro mesto za odbranu. Kad su je 1526. godine napali Turci, 4000 vojnika pod komandom Pavla Timorija odolevalo je dve nedelje pred, kaže se, desetostruko brojnijim napadačem, ali im ipak nije uspelo da je odbrane od minskog napada. Petrovaradin je bio pod Turcima sledećih vek i po. Turski putopisac Evlija Čelebija

Petrovaradinsku tvrđavu ovako je opisao: “Grad Varadim leži na obali reke Dunav, njegova citadela ima šestougaoni oblik a nalazi se na jednom visokom brdu koje se diže nebu pod oblake. To je nepristupačan, čvrst i u istinu star grad... Grad ima sedam velikih kula, svi bastioni izgrađeni su skladno... U tvrđavi ima svega dve stotine daskom pokrivenih kuća bez ograda i bašta, zatim Sulejmanhanova džamija, skladište municije i žitni ambari... Na jugoistočnoj strani nalaze se samo bregovi i po njima sve sami vinogradi.”

Petrovaradin pod turskom vlašću ostaje sve do Velikog bečkog rata (1683–1699). Carska austrijska vojska ušla je u Petrovaradin 1687. godine i počela da ga raščičava i gradi. Za taj posao određeno je oko 3000 vojnika. Tada je porušena stara srednjovekovna tvrđava i na njenom mestu 1692. postavljen kamen temeljac savremene tvrđave po tada najmodernijem sistemu gradnje fortifikacija. Svečanosti povodom početka radova prisustvovao je knez Kroja, zastupnik cara Leopolda I. Radovi su trajali, uz prekide, gotovo jedan vek.

Nov napad Turaka usledio je 1694. godine. Turska vojska je došla pred Petrovaradin iz pravca Beograda i Dunavom. Tvrđavu su bombardovali sa kopna i s reke, ali su nakon 23 dana opsade ipak morali da se povuku. Karlovački mir sklopljen 1699. godine bio je prilika da Austrijanci nastave radove na tvrđavi, i to prema projektima austrijskih vojnih inženjera Marsiljija, Kajzersfelda i Vamberga. Tvrđava je polako dobijala svoj sadašnji oblik. Radove je prekinuo novi austrijsko-turski rat 1716. godine, motivisan potrebom Turske da izmeni odluke Karlovačkog mira. Turci su opkolili Petrovaradin, ušančili se i počeli da ga bombarduju. Međutim, tokom noći princ Eugen Savojski izvršio je napad i bitka je sledećeg prepodnevna rešena u korist Austrije.

Nakon sklopljenog mira u Požarevcu, granica između dve zaraćene zemlje je pomerena ka centralnoj Srbiji, pa je Petrovaradinska tvrđava izgubila na važnosti. Narednih nekoliko decenija na Tvrđavi su preduzimani samo najnužniji poslovi. Radovi su nastavljeni nakon 1739. godine, kada Turci zauzimaju Beograd. Po završetku radova 1780. godine, garnizon Tvrđave je brojao 4000 vojnika naoružanih sa 400 topova i barutnim magacinima koji su mogli da prime 20 tona baruta. Početkom XIX veka Petrovaradinska tvrđava bila je najjača i najsavremenije naoružana tvrđava Austrijske monarhije, koju su nazivali “Gibraltar na Dunavu”. Ali, upravo u trenutku kad je konačno završena, okolnosti su se promenile i njena uloga počela je da opada. Petrovaradin tada postaje administrativno-vojni i špijunsko-obaveštajni centar sa vojnom komandom, a Tvrđava postaje predstraža austrijske carevine prema Balkanu. Revolucionarni događaji iz 1848. godine osetili su se i u Petrovaradinu: garnizon Tvrđave je prešao na stranu revolucionara Lajoša Košuta, pa su kontrarevolucionarne snage pod vođstvom bana Josipa Jelačića otvorile artiljerijsku vatru na grad i gotovo ga potpuno srušile. Između dva svetska rata u Kraljevini Jugoslaviji na Tvrđavi su smeštene kasarne, Vojno-vazduhoplovna škola i komanda Ratne rečne flotile. Posle Drugog svetskog rata, Tvrđava je bila u vojnom posedu do 1951. godine.

FOTO: DRAGOLJUB ZAMUROVIĆ (UMETNIČKI ATELJEJ ART ZAMUR – UJUPUDS)

Danas je Petrovaradinska tvrđava jedna od najčuvarnijih tvrđava u Evropi. Njena površina od 120 hektara podeljena je na tri nivoa: Gornju tvrđavu, Dvorožni bastion, odnosno Hornverk, i Donju tvrđavu. Dva spoljna utvrđenja uz reku, Mostobran i Ostrvsko uređenje, danas više ne postoje. Kompleks je objedinjen spoljnom linijom fortifikacionih objekata. Gornja tvrđava se nalazi na najvišoj koti, na mestu nekadašnjeg srednjovekovnog utvrđenja, i prepoznatljiva je po pet bastiona. Do nje se dolazi kroz tri zasvođene i bogato oblikovane kapije. Sačuvani objekti imaju novu namenu, pa je u zgradi Arsenala sada Muzej grada, Istorijski arhiv je u Jednostavnoj kasarni a njegov depo je u Leopoldovoj barutani; u Dugoj kasarni je hotel, restorani i saloni gradskog protokola su u Oficirskom paviljonu, poslastičarnice, kafei i stari zanati su u Provijantskom magazinu i Jednostavnoj kasarni. U kazamatima su Galerija tapiserija, Planetarijum i Džez klub, a Veliki ratni bunar je obnovljen. Horverk oblikuju dva bastiona spojena bedemima, a na njegovom prostoru sačuvane su Jednospratna kasarna, barutana sv. Elizabete i vodna stanica – u njima je sada Akademija umetnosti – zatim stražare, topovske šupe i konjušnice. Prostori u kazamatima dati su umetnicima na korišćenje, pa se na Petrovaradinu nalazi više od stotinu ateljea. U unutrašnjosti je sačuvan složen sistem podzemnih minskih galerija sa prislušnim tunelima, koji su sada deo ponude Muzeja grada, i Streljački i Konjički klub. Donja tvrđava je zaštićena petougaonom bastionom trasom. Unutar bedema smešteno je podgrađe, zbijeni gradić uskih uličica. Duž glavne ulice nalazili su se nekad svi najvažniji objekti civilne i vojne uprave i najreprezentativnije kuće visokih oficira i činovnika tvrđave građene u stilu baroka. Sad su tu stambeni i poslovni prostori. U nekadašnjem Franjevačkom samostanu je Vojna bolnica koja radi od 1786. godine.

Petrovaradinska tvrđava je 1948. proglašena spomenikom kulture, a vojvođanske vlasti su je 1991. proglasile nepokretnim kulturnim dobrom od velikog značaja. Da je kategorisana kao dobro od nacionalnog a ne regionalnog značaja, Petrovaradinska tvrđava bi mogla da bude deo liste Uneskovke baštine sveta.

Beogradska tvrđava

Beogradska tvrđava, danas spomenik kulture od izuzetnog značaja, predstavlja jezgro oko koga je nastao i razvio se današnji Beograd. Prostire se na više od 30 hektara i smatra se jednom od najvećih tvrđava jugoistočne Evrope. O značaju mesta na kome je podignuta govori podatak da je Beogradska tvrđava, odnosno Beograd, tokom dva milenijuma njegovog postojanja, po navodima Britanske enciklopedije gradova, grad za koji se vodilo najviše bitaka na svetu, čak sto petnaest.

Da je breg iznad ušća Save u Dunav strateški izvrsno mesto, prvi su otkrili ljudi neolita, ali su ga tek Kelti pretvorili u naseobinu. Nazvali su je Singidunum. Kada je u drugom veku naše ere tu podignuto prvo utvrđenje – rimski kastrum, stalni vojni logor IV Flavijeve legije, počeo je period viševekovnog razvitka ovog mesta. Singidunum je postao važno odbrambeno uporište granice Rimske imperije. Deo njegovih antičkih bedema moguće je videti u okviru gornjogradskog Severoistočnog bedema, a fragmenti utvrđenja su izloženi u Rimskoj dvorani Biblioteke grada. Singidunum zatim razaraju Goti i Huni, 378, odnosno 441. godine, car Justinijan ga je obnovio i opasao čvrstim bedemom oko 535. godine, da bi ga stotinjak godina kasnije Avari i Sloveni opet rušili.

Slovensko ime grada, Beograd, prvi put je pomenuto 16. aprila 878. godine u pismu pape Jovana VIII kojim obaveštava bugarskog kneza Borisa da se na čelu beogradske episkopije nalazi Sloven, Sergije – dokaz da je tada, na mestu kasnoantičkog Singidunuma, već postojalo značajno srednjovekovno naselje. Od IX do XII veka Beogradom su gospodarili Bugari, Vizantinci i Ugari, a posle brojnih rušenja i obnova, u Trećem krstaškom ratu 1189. godine bio je stecište krstaške vojske Fridriha Prvog Barbarose.

Sredinom XII veka ovde je izgrađen novi srednjovekovni kastel koji postaje jedno od najznačajnijih vizantijskih uporišta na dunavskoj granici sve do kraja tog veka. Iz tog perioda dostupni su ostaci severne kapije i dve kule. Gotovo ceo XIII vek Beograd je pod Ugarima, s kraćim prekidom kada ga kralj Dragutin dobija kao feudalni posed nakon ženidbe sa princezom Katarinom, ali sam grad ostaje u okviru ugarske teritorije. Kad je posle Dragutinove smrti kralj Milutin zaposeo bratovljeve posede, Beograd je prvi put postao deo države Nemanjića. Zatim su ga Ugari opet osvojili, sve dok ga u četvrtoj deceniji XIV veka nije zauzeo kralj Stefan Dušan. On gradi novo, utvrđeno podgrađe na obali Save, povezano sa kastelom na bregu.

Despot Stefan Lazarević je, zbog prihvaćenih vazalskih

odnosa 1404. godine dobio Beograd od ugarskog kralja Žigmunda, imenovao ga prestonicom Srbije, i za dve decenije od malog graničnog utvrđenja napravio veliki grad. Obnovio je zatečene gradske fortifikacije i na obali Save saziđao pristanište sa kulom Mlinaricom. Na mestu starog vizantijskog kastela nikao je Gornji grad, zamak opasan dvostrukim zidinama sa kulama i jarkom a namenjen stanovanju vlastele. U zamak se ulazilo preko pokretnog mosta, a unutra su bili dvor despoteve sestre Olivere, dve naspramne velike kule, kapela, biblioteka i riznica. U Donjem gradu bedemima je branjen glavni deo naselja sa sabornom crkvom Uspenja Bogorodice. Ovim radovima branjeni prostor grada bio je desetostruko uvećan, a srpska vojna arhitektura ostvarila je jedno od svojih najboljih dela.

Prema dogovoru, nakon Despotove smrti Beograd je pripao Mađarima. Oni su dozidali prve topovske otvore – prilagođavanje novom načinu ratovanja, a u donjogradskom pristaništu kulu Nebojšu. Turski sultan Sulejman Veličanstveni osvojio je Beograd 1521. godine, koristio ga kao vojnu bazu, i nije ga obnavljao. Tako je bilo sve do Austro-turskog rata 1688. godine, u kome je Beograd dobio središnju ulogu. U tom periodu, a sukobi su trajali do kraja XVIII veka, tvrđava je tri puta rekonstruisana: staro utvrđenje sa srednjovekovnim bedemima i kulama pretvoreno je u modernu artiljerijsku tvrđavu, i Beogradska tvrđava je počela da poprma današnji izgled. Porušen je stari kastel, a veliki deo srednjovekovnih bedema prekrile su nove fortifikacije; izgrađen je nov jugoistočni bedem sa Sahat kapijom; u Donjem gradu je podignut nov bastion. Ovaj napredak zaustavili su Turci 1690. godine, da bi bio nastavljen nakon ponovnog austrijskog zauzimanja grada 1717. godine pod Eugenom Savojskim. Gradnja je poverena pukovniku Nikoli Doksatu de Morezu, i za 13 godina Beograd je postao jedno od najjačih i najsavremenijih, odbrambenih uporišta jugoistočne Evrope. Međutim, nakon mirovnog sporazuma 1739. godine, Turska je grad dobila bez borbe, uz obavezu Austrije da poruši sva novoizgrađena utvrđenja. Zato su od Doksatovih građevina do danas ostali samo bedemi Gornjeg i Donjeg grada, deo ravelina ispred Kralj kapije, koja je takođe još uvek tu, Leopoldova kapija i prelepa barokna Kapija Karla VI. Turci su obnovili austrijske građevine, ali u znatno pojednostavljenom obliku.

Najave da će se Srbi pobuniti učinile su da Beograd postane vojno i upravno uporište turske vlasti u borbi protiv srpske samostalnosti. U vreme Prvog srpskog ustanka tvrđava je delimično obnovljena, a u vreme nakon Drugog ustanka, beogradska varoš formirana oko njenih bedema postala je središte srpske države. Poslednji turski odred napustio je Beogradsku tvrđavu 24. aprila 1867. godine. S vremenom, njen

odbrambeni sistem je sve više gubio na značaju. U Prvom i Drugom svetskom ratu Tvrđava je pretrpela velika razaranja, porušene su sve stare građevine unutar zidina, a bedemi su znatno oštećeni.

Beogradska tvrđava je proglašena spomenikom kulture od izuzetnog značaja 1979. godine. Sistematska arheološka ispitivanja započeta 1948. godine, sprovode se u kontinuitetu do danas, kao i revitalizacija celog kompleksa. Navodimo samo deo završenog posla: u godinama pred Drugi svetski rat rekonstruisane su Dizdareva i Jakšićeva kula sa delom bedema podgrađa, dograđeno je krunište na Zindan kapiji i obnovljena je kula Nebojša. Tokom druge polovine XX veka, radovi na Tvrđavi su intenzivirani, naročito nakon 1968. godine osnivanjem posebnog gradskog fonda za Beogradsku tvrđavu, odnosno 1976. godine – osnivanjem Naučnoistraživačkog projekta za Beogradsku tvrđavu. U tom periodu skinut je nasip sa Dunavske padine u čijem podnožju su otkriveni i delimično obnovljeni ostaci mitropolitskog dvora iz XV veka, prezentovani su ostaci fortifikacija zamka i Zapadnog podgrađa, obnovljeni su u celini bedemi Gornjeg grada sa severozapadne i jugozapadne strane pa i ravelin ispred Kralj kapije; delom je obnovljen i srednjovekovni Severoistočni bedem pod kojim su otkriveni i prezentovani fragmenti bedema antičkog kastruma. Od pojedinih objekata obnovljena je česma Mehmed-paše Sokolovića, gornjogradske turbe i nekadašnja zgrada straže na Velikom ravelinu. U adaptiranom prostoru barokne austrijske kapije jugoistočnog bedema Gornjeg grada otvorena je izložba Beogradske tvrđave. U Donjem gradu obnovljeni su celom dužinom ostaci srednjovekovnog Severoistočnog bedema sa Istočnom kapijom. Započeto je i uređenje Velikog barutnog magacina u čijoj je jednoj dvorani postavljen lapidarijum antičkih kamenih spomenika.

Po osnivanju Javnog preduzeća “Beogradska tvrđava” 2002. godine, Tvrđava je pretvorena u muzej na otvorenom i prostor za kulturna dešavanja, i počela je nova etapa njenog istraživanja i obnavljanja. Među mnogobrojnim izvedenim radovima na Tvrđavi u proteklih nekoliko godina pomenimo samo trenutno aktuelne konzervatorsko-restauratorske radove na kuli Nebojši, tipično topovskoj kuli sazidanoj u XV veku, najbolje očuvanoj na Tvrđavi, koja će krajem leta ove godine biti završena i u kojoj će biti otvorena stalna izložbena postavka.

FOTO: AGENCIJA "PUBLICA" - WWW.CAMERA.ER

Smederevska tvrđava

Narodno predanje kazuje da je Smederevsku tvrđavu zidala Jerina, Prokleta Jerina iz narodnih pesama, inače Irina Kantakuzin, vizantijska princeza udata za Đurđa Brankovića. Legenda tvrdi da je Smederevo sazidala tako što je terala narod na kuluk, čak su i trudnice morale da nose teško kamenje, da je mladim momcima nakon provedene noći s njima odsecala glave, da je iz nje zračila nekakva demonska sila pa bi svaki put kad ustane iz trave, trava pod njom izgorela. Prema jednom mitu, Jerina se odlučila da zida Smederevo baš tu gde je sazidano zato što se guske koje bi tu sletele više odatle nisu selile, a sa mestâ koja je za gradnju birala Jerina – jesu.

Kako bilo, tek činjenice govore da je Smederevska tvrđava poslednje veliko ostvarenje srpske vojne arhitekture, da je podignuta na ušću reke Jezave u Dunav s namerom da bude prestonica zemlje, tvrđava koja će odoleti turskim napadima i utvrđeni dvor despota Đurđa Brankovića. Zidana je dugo uz velike napore, od 1428. do 1453.

Tvrđava je trougaone osnove i čine je Mali i Veliki grad. Mali je imao dvostruke bedeme ojačane sa šest kula, a štitali su ga Dunav, Jezava i rov ispunjen vodom sa treće strane. Posebna pažnja bila je posvećena kopnenoj strani, pa su tu bedemi spajali četiri kule visoke do 25 metara sa nizom topovskih otvora. Glavna kula je bila u severnom delu i imala je ulaz u visini šetne staze bedema. Pored nje je bio sporedni izlaz koji je despotu Đurđu omogućavao sigurnu odstupnicu ka Dunavu u slučaju da i Glavna kula, poslednja linija odbrane, padne u ruke neprijatelju. U središtu dvorišta Malog grada bio je bunar, a uz dunavski bedem sazidana je reprezentativna palata sa četiri velike bifore i salom na spratu. Stambeni deo dvora bio je u posebnoj kamenoj zgradi.

Iste godine kad je podignut najveći deo Velikog grada, 1439, sultan Murat II je osvojio Smederevo. “Pošto je Đurađ shvatio da njegove snage nisu dovoljne da se odupre zetu, naoružao dobro grad Smederevo, ostavivši u njemu za odbranu jednog svog sina, a sam pređe Ugrima sa svojim drugim, mlađim sinom i sa celom porodicom, vodeći sa sobom mnogo sveštenika”, zapisao je dubrovački monah i istoričar Mavro Orbin u svom

FOTO: IZ ARHIVE JP "BEOGRADSKA TVRĐAVA"

Kraljevstvu Slovena. Gradnja Velikog grada je dovršena između 1444. i 1453, kada je Smederevo ponovo vraćeno despotu Đurđu. Veliki grad je imao 19 kula, masivnih i visokih preko 20 metara, i pet kapija. Kopnena strana bedema, dakle najmanje zaštićena, bila je ojačana sa 11 kula, masivnih i visokih preko 20 metara. Unutar bedema bila je zadužbina despota Đurđa, crkva posvećena Blagovestima, kasnije porušena, i još jedna manja, verovatno dvorska crkva koja je kasnije pretvorena u džamiju. Za vreme despota Đurđa i njegovog sina Lazara tu je radila kovnica novca. Pored lava koji korača, heraldičkog simbola porodice Branković, na novcu se u više različitih varijanti javlja i natpis koji je označavao ime grada Smedereva.

Turci su napustili Smederevo 1867. godine i tvrđava je do kraja XIX veka bila dobro očuvana. Međutim, teško je stradala u Prvom i Drugom svetskom ratu, a naročito 1941. godine kada je eksplodirao magacin municije smešten u tvrđavi. Krajem prošlog veka obnovljen je značajan deo arhitektonskog kompleksa: restaurirani su objekti Malog grada, gradski bedemi i spoljašnji odbrambeni zid, rekonstruisana je kula na uglu Jezavskog i Varošskog bedema, i do danas su urađena obimna arheološka istraživanja. Najnovija su počela pre tri godine, kao i radovi na izradi vodoodbrambenog sistema od visokog vodostaja Dunava. Paralelno sa ovim radovima izgrađen je i novi drveni most ispred Malog grada i sanirane su drvene stepenice u južnoj kuli Malog grada.

Pa ipak, prostor Smederevske tvrđave koristi se povremeno, kao poluuređena, parkovska površina, i u prigodnim prilikama – za sajamske potrebe tokom Smederevske jeseni. U planu je, naravno, sveobuhvatna obnova, koja bi omogućila adekvatno korišćenje Smederevske tvrđave. Možda će ta planirana obnova otkriti i da li ima istine u legendama o Jerininom blagu zakopanom u lagumima ispod Smedereva.

Ram

○ nastanku dunavske tvrđave Ram, koja se nalazi u danas istoimenom selu, između Kostolca i Velikog Gradišta, na mestu gde Dunav pravi veliku krivinu, sačuvano je nekoliko

narodnih predanja i legendi. Jedna od njih kazuje da je Ram osnovao Rem, brat Romulov, zato što je želeo da se i po njemu imenuje neki grad kao što je Rim nazvan po njegovom bratu. Pošao je u potragu za mestom gde bi podigao grad i poveo sa sobom lepu Leticiju. Putujući Dunavom, ugledali su cvetni brežuljak i, zadržani njegovom lepotom, odlučili da na njemu podignu grad po imenu Ram. Druga legenda vezuje nastanak Rama za doseljavanje Slovena koji su ovde podigli paganski hram, po kome je potonji grad dobio ime. Treća legenda osnivanje grada vezuje za sultana Bajazita II, koji je u predahu od ratovanja sa Ugarima naložio da mu na uzvišenju nad Dunavom polože na travu ćilim –ihram. Nakon uspešnog završetka vojevanja naložio je da se na mestu gde je stajao njegov ihram podigne tvrđava, nazvana po tome Ihram, odnosno Haram-Ram, i lično položio kamenje na rubove, zbog čega je tvrđava dobila karakterističan petougao oblik.

Kako bilo, svaka od ovih legendi ima svoje istorijsko utemeljenje, jer je nastanak i razvoj tvrđave vezan za Rimljane, Slovene i Turke. Ovo mesto je naseljavano još od preistorije, a po dolasku Rimljana na Dunav, pretpostavlja se da je i Ram bio deo sistema utvrđenja koji su čuvali granice carstva i činili takozvani Dunavski limes. Po doseljavanju Sloveni u neposrednoj blizini rimskog naselja formiraju svoje naselje. Krajem IX veka, u izveštajima iz ugarsko-bugarskih ratova pominje se i tvrđava Horom. Pisani izvori pominju Ram i kao mesto sukoba Vizantije i Ugarske tokom XII veka, a zna se da je 1483. godine po nalogu sultana Bajazita II tu, na granici sa Ugarskom, podignuta tvrđava petougaoone osnove s kamenim bedemima i pet kula sa topovskim otvorima, što je Ram učinilo jednim od prvih artiljerijskih utvrđenja. Prve detaljnije

opise Ramske tvrđave ostavio je turski putopisac iz XVII veka Evlija Čelebija. U periodu Kočine krajine tvrđava je znatno oštećena zbog eksplozije municije 1788. godine, kada je austrijska posada izginula do poslednjeg branioca, predvođena austrijskim grofom, baronom Fon Loprestijem, poznatijim kao "heroj od Rama". U XIX veku u Ramu je bila carinarnica u kojoj je jedno vreme kao carinik radio i Vuk Karadžić. Na obali, ispod Tvrđave, još uvek se nalazi zgrada odakle je Vuk slao pisma Knezu Milošu. U to vreme se skelom odvijala glavna trgovina prehrambenim proizvodima. Tokom XVIII i XIX veka, Ram je bio značajno mesto, o čemu svedoči i činjenica da je tada imao i svoj grb.

Tvrđava Ram je bila tema interesovanja malobrojnih arheologa i arhitekata. Relativno dobro je očuvana, ali je nažalost i prilično zapuštena. U njoj nema nikakvih sadržaja.

FOTO: AGENCIJA PUBLICA - WWW.CAMERA.ERGO

FOTO: JUDAN ERAKOVIĆ

Golubačka tvrđava

Četiri kilometra nizvodno od mesta Golubac, na strmim liticama pre ulaska u Đerdapsku klisuru, nalazi se Golubačka tvrđava. Sačuvana je lepa narodna priča o nastanku imena ovog mesta. Po njoj u gradu je nekada živela lepa devojka po imenu Golubana. Priče o njenoj lepoti stigle su i do turskog paše. Prošao ju je, donosio joj darove ne bi li se udala za njega, ali je ona i njega, kao i sve ostale prosce, neprestano odbijala. I, paša je naredio da se Golubana kazni. Devojkicu su vezali za jednu stenu nad Dunavom, ptice su unakazile njeno telo, i ona je izdahnuła. Uspomena na lepu Golubanu je, međutim, ostala: mesto u kome je živela nazvano je po njoj Golubac.

Ne zna se ni ko ni kada je podigao Golubačku tvrđavu. Prvi put se pominje nakon smrti kralja Dragutina, 1335. godine, kao tvrđava sa ugarskom posadom. Car Lazar ju je zatim bezuspešno osvajao, da bi početkom XV veka ona ipak došla u srpski posed. Nakon smrti despota Stefana osvajaju je Turci i, uz kraće prekide, drže sve do početka XIX veka.

Utvrđenje je imalo devet visokih četvorougaoih kula povezanih bedemom sa ozupčenom šetnom stazom, i bilo je podeljeno na Unutrašnje i Spoljašnje utvrđenje. Na višem delu Unutrašnjeg utvrđenja nalazile su se citadela i tri kule spojene bedemima, a na citadeli je bila glavna kula, i verovatno žitnica i cisterna za vodu. U nižem delu, na obali Dunava, nalaze se ostaci dvospratne monumentalne palate iz prve polovine XV veka, uz koju je izgrađena šestospratna kula za odbranu i stanovanje. U okviru Spoljašnjeg utvrđenja postojala je kapija sa drvenim mostom preko vodenog rova, i dve kule. Priobalni deo Tvrđave imao je pristanište uz koje su Turci dogradili nisku okruglu topovsku kulu.

Tokom tridesetih godina prošlog veka kroz Golubačku tvrđavu je probijen magistralni put, a ulazna kapija je srušena bez prethodno urađene dokumentacije. Arheološka istraživanja, obnova i konzervacija Tvrđave rađena su sistematski tokom sedme i osme decenije prošlog veka, a onda su prekinuti.

Golubačka tvrđava je danas zapuštena i ugrožena bujanjem vegetacije, unutrašnji drveni prilazi kulama su truli, pa je

posmatranje Tvrđave bezbedno samo spolja. Opština Golubac je pripremila projekat "Oživljavanje Golubačke tvrđave" koji bi se realizovao u saradnji sa Rumunijom. Strateški plan razvoja turizma predviđa i izmeštanje dela magistralnog puta koji prolazi kroz Tvrđavu, a ovog aprila je počela realizacija projekta osvetljavanja Tvrđave. U okviru oživljavanja kompleksa tvrđave Golubac, u planu je i izgradnja etno-hotela u srednjovekovnom stilu, prodavnice etno-zanatstva, etno-restorana, srednjovekovnog sela, prostora za viteške borbe, amfiteatra za održavanje raznih kulturnih manifestacija, pristaništa za turističke brodove...

Fetislam

Podizanjem tvrđave Fetislam, nekoliko kilometara uzvodno od današnjeg Kladova, završena je turska odbrambena linija prema Ugarskoj koju su činile tvrđave Smederevo, Kulič, Ram, Golubac i Fetislam.

Prvih šest vekova nove ere, ovaj deo Dunava je bio u sklopu Rimske imperije, da bi se u sledećem veku tu trajno nastanili Sloveni. U XIV veku dolaze Turci, razaraju ranije fortifikacije i naselja a grade svoje. Fetislam im je bio baza za dalja osvajanja i kontrolu Dunava. Tvrđavu čine dve celine, Malo utvrđenje iz 1524. godine, i Veliko, koje je pridodato oko njega u vreme austro-turskih sukoba 1717–1739. godine.

Veliku tvrđavu, bastion, čine kameni bedemi visoki do 14 metara sa zupčastim završecima, ojačani sa šest isturenih kula – takozvanim špic bastionima. Tvrđava je opkoljena i danas vidljivim, širokim rovom koji je nekada bio ispunjen vodom prirodnog rukavca Dunava. U nju se ulazilo kroz tri kapije od kojih je jedna bila povezana sa rekam. U unutrašnjosti Tvrđave sačuvani su oružarnica, stambeni objekat, kasarna, barutni magacin, manja prostorija za stražu, lagumi-skloništa, kaldrmisane ulice i vodovod.

FOTO: DRAGOLJUB ZAMKIROVIĆ (UMETNIČKI ANDRIŠKI) I ELJE ARTZAMIR - JUDIPRUS

Malo utvrđenje, kastel, podignuto je na najvišem mestu, i inkorporirano je u bedem Velike tvrđave. Njegovi bedemi su ojačani kružnim kulama visokim četiri metra i simetrično postavljenim trougaonim i pravougaonim bastionima. Bedeme okružuje rov. U unutrašnjosti su isključivo vojne građevine.

Fetislam se ne koristi niti se održava, čak je i uređena otvorena scena na obali Malog utvrđenja zapuštena. Obrastao je u korov i delom devastiran. Pre dve godine grad Kladovo je inicirao izradu projekta korišćenja i revitalizacije Fetislama. Namera je, osim očuvanja ovog kulturnog spomenika, i razvijanje turističke ponude.

SONJA ĆIRIĆ